بسم الله الرحمن الرحیم

دوره اقتصاد در قرآن کریم (۱)

ثروت؛ نعمت یا آزمون؟

جلسه هفتم

مدرس دوره: دکتر عادل پیغامی

اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن
مبانی و ضرورت
تکمیل و تصحیح عقل توسط وحی
هدایت به استوارترین راه (اقوم)
عقلانیت در مقاوم‌سازی سازه‌های اجتماعی
الگوی تاریخی سوره فجر (قوم عاد)
ارم ذات العماد (نماد توانمندی)
اقتصاد تاب‌آور و ستون‌دار
رفاه و رونق بی‌سابقه
پیشرفت و شکوه تمدنی
عوامل سقوط و نابودی
طغیان و فساد
جدایی اقتصاد از مسیر الهی
بی‌توجهی به محرومان و یتیمان
اصالت دادن به ثروت (حب مال)
تمثیل شجره طیبه (سوره ابراهیم)
ویژگی‌های طیبه بودن اقتصاد
اصل ثابت (ریشه و استحکام)
فرع در سماء (برون‌گرایی و گستردگی)
ثمردهی دائمی (پایداری در بحران‌ها)
ویژگی‌های شجره خبیثه
بی‌ریشگی و تزلزل
عدم ثبات و قرار
شاخصه‌های اقتصاد مقاومتی مطلوب
نفی اقتصاد ریاضتی
عدالت در توزیع و اکرام مساکین
مدیریت خردمندانه
پرهیز از سپردن اموال به سفیهان
نقش کلیدی مدیران در قوام جامعه
استقامت و اقتدار در مقابل استکبار

مبانی قرآنی و راهبردی اقتصاد مقاومتی: تحلیل جامع بر اساس آموزه‌های وحیانی بر مبحث شجره طیبه

چکیده

این نوشتار به بررسی ضرورت و ابعاد اقتصاد مقاومتی از منظر متون دینی و عقلانی می‌پردازد. یافته‌های اصلی نشان می‌دهد که عقل انسانی به تنهایی برای دستیابی به حد اکمل مقاوم‌سازی در سازه‌های پیچیده اجتماعی و اقتصادی کافی نیست و نیازمند تکمیل توسط وحی الهی است. قرآن کریم با معرفی الگوی «شجره طیبه»، مختصات یک اقتصاد تاب‌آور را ترسیم می‌کند که ویژگی‌های بارز آن ثبات ریشه‌ای، برون‌گرایی و استمرار ثمردهی در تمامی شرایط است. در مقابل، مدل‌های اقتصادی بریده از وحی، حتی در صورت دستیابی به رفاه موقت (مانند قوم عاد)، به دلیل طغیان و فساد، محکوم به زوال هستند. این تحلیل تأکید می‌کند که اقتصاد مقاومتی نه یک اقتصاد ریاضتی، بلکه اقتصادی شکوفا و پویاست که بر پایه مدیریت خردمندانه و عدالت اجتماعی استوار است.

۱. نسبت میان عقل و دین در مقاوم‌سازی اقتصادی

بر اساس محتوای آیات و روایات، فلسفه دین تکمیل، تصحیح و تسهیل مسیر عقل است. اگرچه عقل به صورت غریزی بر مقاوم‌سازی سازه‌ها حکم می‌کند، اما در حوزه‌های کلان اجتماعی و اقتصادی دارای محدودیت‌هایی است:

- **کفایت عقل:**

عقل در ساخت ابزارهای فیزیکی (مانند یک میز یا ساختمان) تا حدی موفق است، اما در سازه‌های پیچیده اجتماعی مانند نظام بانکی، مالی و خانوادگی به راهنمایی «اَقوَم» (مقاوم‌تر) نیاز دارد.

- **نقش قرآن:**

قرآن کریم راه‌هایی را نشان می‌دهد که عقل یا به آن‌ها نمی‌رسد و یا با هزینه‌های گزاف و در زمان طولانی به آن‌ها دست می‌یابد.

۲. الگوی شجره طیبه: شاخص‌های اقتصاد مقاوم

یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم در تبیین اقتصاد مقاومتی، انطباق آن با ویژگی‌های «شجره طیبه» (درخت پاکیزه) است. این الگو دارای سه ویژگی بنیادین است که در جدول زیر تلخیص شده است:

ویژگی اصلی	معادل در اقتصاد مقاومتی	تبیین و تحلیل
اَصلُهَا ثَابِت	ثبات و ریشه داشتن	اقتصاد نباید شکننده باشد و با هر نوسان یا تهدیدی فرو بپاشد.
فَرعُهَا فِی‌السَّماء	برون‌گرایی و گستردگی	شاخه‌های اقتصاد باید در سطح جهانی گسترده باشد و با دنیا مراوده داشته باشد.
تُؤتی اُکُلها کُلَّ حینِ	استمرار در ثمردهی	اقتصاد مقاومتی نباید تابعی از نوسانات فصلی یا ریسک‌های برون‌زا (تحریم و ...) باشد.

تمایز با اقتصاد ریاضتی

متن آیات و روایات تأکید دارد که اقتصاد مقاومتی به معنای «اقتصاد ریاضتی» نیست. از آنجا که شجره طیبه «در هر زمان میوه می‌دهد»، اقتصاد مقاومتی نیز باید در تمام شرایط منجر به رفاه و ثمره برای مردم شود، نه اینکه مردم را مجبور به نخوردن و ریاضت نماید.

۳. عبرت‌های تاریخی: آسیب‌شناسی اقتصادهای غیرالهی

تحلیل سوره مبارکه فجر نشان‌دهنده الگویی از اقتصاد است که علی‌رغم قدرت ظاهری، به دلیل فقدان پیوند الهی فروپاشیده است:

- **مدل قوم عاد (اِرَمَ ذَاتَ العِماد):**

این قوم دارای اقتصادی پررونق، سازه‌های مستحکم و رفاهی بی‌سابقه در تاریخ بوده‌اند (الَّتی لَم یُخلَق مِثلُهَا فِی البِلاد). اقتصاد آن‌ها دارای «عماد» (ستون و تاب‌آوری) بود، اما به دلیل جدایی از خدا به «طغیان» و «فساد» منجر شد.

- **پیامد طغیان اقتصادی :**

قدرت اقتصادی هنگامی که ابزار فساد و ستمگری شود (مانند نمونه‌های معاصر استکبار جهانی و صهیونیسم)، با «تازیانه عذاب الهی» مواجه خواهد شد.

- **شجره خبیثه:**

اقتصادی که ریشه در حق نداشته باشد، مانند درختی بی‌ریشه (اجتُثَّت مِن فوَقِ الاَرض) است که هیچ ثباتی ندارد (مَا مِن قَرار) و با کوچکترین تکانی فرو می‌ریزد.

۴. موانع و الزامات اخلاقی و مدیریتی

اقتصاد مقاومتی تنها یک مدل ریاضتی نیست، بلکه ریشه در رفتارهای اجتماعی و مدیریتی دارد:

الف) موانع رفتاری و اجتماعی

- **بی‌توجهی به محرومان:**

عدم اکرام یتیمان و تشویق نکردن یکدیگر به اطعام مستمندان از عوامل آسیب‌زای اقتصادی است.

- **حرص و آز مالی:**

ثروت‌اندوزی افراطی (وَتُحِبُّونَ المَالَ حُبّاً جَمّاً) و بلعیدن میراث به صورت نامشروع، بنیان‌های مقاومتی اقتصاد را سست می‌کند.

ب) الزامات مدیریتی (پرهیز از سفاهت)

- **مدیریت خردمندانه :**

بر اساس دستور قرآن، نباید اموال را که مایه «قوام» و ایستادگی جامعه است، به دست «سفیه» داد.

- **تعریف سفیه:**

در این سیاق، سفیه تنها به معنای معلول ذهنی نیست، بلکه شامل هر مدیر، وزیر یا تصمیم‌گیری (مانند رئیس بانک یا نماینده مجلس) می‌شود که با تصمیمات نابجا، دارایی‌های کشور را دچار آشوب و بی‌ثباتی می‌کند.

نتیجه‌گیری

اقتصاد مقاومتی برآمده از ریشه‌های ناب اقتصاد اسلامی است و تفاوت بنیادینی با نظریه‌های تاب‌آوری غربی دارد. این مدل اقتصادی:

۱. مبتنی بر **استقامت و ثبات** (قَول ثَابِت) است.
۲. هدف آن رسیدن به **شکوفایی و رفاه** پایدار است.
۳. تنها از مسیر **اقامه دین** و عمل به احکام الهی در ابعاد سیاسی، اجتماعی و فردی محقق می‌شود.
٤. در صورت تحقق، به «شجره طیبه‌ای» بدل می‌شود که در مقابل تکانه‌های استکبار جهانی آسیب‌ناپذیر خواهد بود.